

KAFKASYA STRATEJİK ARAŞTIRMALAR

MERKEZİ

TÜRKİYE'NİN KAFKASYA'YA YÖNELİK POLİTİKALARINI ŞEKİLLENDİREN ETMENLER VE DIŞ POLİTİKA ÖNERİLERİ RAPORU

**TÜRKİYE’NİN KAFKASYA’YA YÖNELİK
POLİTİKALARINI ŞEKİLLENDİREN ETMENLER VE
DIŞ POLİTİKA ÖNERİLERİ RAPORU**

HAZIRLAYANLAR

Doç.Dr.Hasan Oktay

Dr.Ufuk Cerrah

Ankara

27 Haziran 2018

İÇİNDEKİLER

Giriş.....	4
1. Kafkasya'nın Değişen Jeopolitik Durumu.....	5
2. Bölge İçi Stratejik Dengeler.....	8
a. Azerbaycan.....	8
b. Gürcistan.....	10
c. Ermenistan.....	13
3. Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Kafkasya Politikası.....	15
a. ABD'nin Kafkasya Politikası.....	15
b. AB'nin Kafkasya Politikası.....	17
c. Rusya Federasyonu'nun Kafkasya Politikası.....	18
d. İran'ın Kafkasya Politikası.....	20
e. İsrail'in Kafkasya Politikası.....	21
f. Çin'in Kafkasya Politikası.....	24
4. Türkiye'nin Kafkasya Politikasını Şekillendiren Etmenler.....	27
5. Sonuç: Kafkasya'ya Yönelik Dış Politika Önerileri.....	34

Giriş

Biri 20. yüzyılın sonunda, diğeri 21. yüzyılın başında meydana gelen iki olay uluslararası sistemi bir yüzyıldan alıp diğeri bir yüzyıla taşımıştır. Bu iki olay 1991 yılında SSCB'nin dağılması ve 11 Eylül 2001 terör saldırıdır. 1991-2001 yılları arasında geçen on yıllık süreç ise bir geçiş dönemi olma özelliği taşımıştır. Bu geçiş dönemine yerel savaşlar ve çatışmalar hâkim olmuştur.

1991 yılında SSCB'nin dağılması ile birlikte Soğuk Savaş dönemi sona ermiştir. SSCB'nin ardılı olan Rusya Federasyonu; Doğu Avrupa, Balkanlar, Karadeniz, Kafkasya, Hazar Denizi ve Orta Asya'da jeopolitik kayıplara uğramıştır. Bu coğrafyalarda ise güç boşluğundan kaynaklanan jeopolitik boşluk alanları oluşmuştur. 1991-2001 yılları arasındaki geçiş döneminde bu jeopolitik boşluk alanlarında bir güç mücadelesinin yaşandığına hep birlikte şahit olduk. Aslında bu güç mücadelesi hâlen devam etmektedir. Soğuk Savaş döneminde ABD ve SSCB'nin Orta Doğu'daki güç mücadelesi de düşünülürse, 1991 sonrası dönemde Orta Doğu'nun daha da istikrarsızlaşması kaçınılmaz olmuştur.

1991-2001 yılları arasındaki geçiş sürecinde Balkanlar ve Doğu Avrupa'daki jeopolitik boşluklar ABD'nin kontrolünde AB tarafından doldurulmuştur. Orta Doğu hâlen istikrarsızlığını devam ettirse de bu bölgede "dominant güç" ABD'dir. 11 Eylül sonrası yapılan Afganistan Harekâtı ile Orta Asya'daki ABD kazanımları düşünülürse, ABD'nin Orta Asya'da Rusya Federasyonu ve Çin'e karşı avantaj sağladığı söylenebilir. Fakat Orta Asya'da etkili gücün Moskova olduğunu göz ardı etmemek gerekir. Gelecek dönemde Orta Asya'da Rusya Federasyonu, ABD, Çin, Hindistan ve bir ölçüde de Japonya'nın etkili olabileceğini söyleyebiliriz ve tam anlamıyla Orta Asya 21. yüzyılın ikinci çeyreğinde jeopolitik bir rekabet alanı olmaya adaydır.

Kafkasya'ya baktığımız zaman ise bölgede ağırlıklı olarak Moskova'nın ve Washington'un etkili olduğunu görmekteyiz. Kuzey Kafkasya hâlen Rusya Federasyonu'nun egemenliği altında bulunmaktadır. Moskova Kuzey

Kafkasya'daki ayrılıkçı hareketlerle yoğun bir şekilde uğraşmak zorundadır. Çeçenistan, Dağıstan, Kuzey Osetya, İğuşetya, Kabardino-Balkarya, Karaçay-Çerkez ve Adige bölgeleri istikrarsızlık alanlarıdır. Güney Kafkasya ise jeopolitik rekabetin yaşandığı ve yaşanacağı esas bölgedir. Bu jeopolitik rekabetin temel aktörleri ise Rusya Federasyonu, ABD, AB, Türkiye ve İran'dır. 2008 yılında yaşanan RF-Gürcistan savaşından sonra RF'nin diğer aktörler karşısında bölgede üstünlük sağladığı görülmektedir.

21. yüzyılın ilk yılları yaşanırken küresel jeopolitik durumun radikal bir şekilde değişmiş olduğunu söyleyebiliriz. Yeni küresel jeopolitik durumun temel belirleyicileri ise yeni güç merkezleri ve yeni jeopolitik boşluk alanlarıdır. Siyasî, askerî, sosyo-kültürel, ekonomik, bilimsel-teknolojik ve coğrafi güç parametreleri dikkate alındığında yeni güç merkezlerinin ABD, AB, Rusya Federasyonu, Çin ve Hindistan olduğunu söyleyebiliriz. Soğuk Savaşın iki kutupluluğu ve Soğuk Savaş sonrası tek kutuplu dünya söylemlerinin aksine, dünya ABD liderliğinde çok kutuplu bir sisteme doğru yol almaktadır. Jeopolitik boşluk alanları ise bu güç merkezleri arasında tampon bölgeleri oluşturmakta ve küresel rekabet bu coğrafyalarda sürmektedir.

Bu çalışmada Kafkasya'daki jeopolitik değişimlerin neler olduğunu inceledik ve bu jeopolitik değişimlerin Türkiye'nin Kafkasya'ya yönelik politikalarını nasıl etkilediğini ve şekillendirdiğini ortaya koyduk. Bu kapsamda Türkiye'nin Kafkasya'ya yönelik takip etmesi gerektiğini düşündüğümüz dış politika önerilerimizi açıkladık.

1. Kafkasya'nın Değişen Jeopolitik Durumu

Jeopolitik kısaca; "coğrafyanın politika üzerine etkilerini araştıran bir disiplindir" şeklinde tanımlanabilir. Jeopolitiğin temel unsurları coğrafya ve politika olmasına rağmen zaman içerisinde gelişen bir disiplin olarak jeopolitik, coğrafya ve politikanın yanında sosyo-kültürel, ekonomik, askerî, bilimsel ve teknolojik içerik de kazanmıştır. Nitekim günümüzde jeopolitiğin bir alt disiplini olarak jeo-kültür ve jeo-ekonomi sık sık gündeme gelmektedir. Jeopolitik durum

ise yukarıda isimlerini sıraladığımız unsurlar çerçevesinde bir coğrafyanın analizidir. Fakat bu durum dinamik bir yapı arz eder ve parametreler değiştiği için durum da zaman içerisinde farklılaşır. Bu sonuç bizi yeni bir jeopolitik durum değerlendirmesine götürür ve bu süreç bu şekilde devam eder. Jeopolitiğin amacı ise politika yapıcılarını için bilgi sunmaktır ve bu açıdan bakıldığında jeopolitik durum değerlendirmesi bir etüt olma özelliği de taşımaktadır.

1991 yılında SSCB'nin dağılması, 1991-2001 yılları arasındaki dinamik dönem, 11 Eylül 2001 terör saldırıları ve sonrasında yaşanan gelişmeler ve 2008 RF-Gürcistan savaşı Kafkasya'da yeni bir jeopolitik durum değerlendirmesini gerekli kılmıştır. Biz çalışmamızda tarihsel perspektifi de göz önüne alarak bu durum değerlendirmesini yaptık ve oluşan yeni durumun Türkiye'nin güvenlik algılamasına etkilerini tartıştık. Yaptığımız çalışma ile şu sonuçlara ulaştık:

1991 yılında SSCB'nin dağılması ile birlikte Güney Kafkasya'da üç bağımsız devlet (Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan) ortaya çıkmıştır. Azerbaycan içinde Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ve Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi, Gürcistan içinde ise Acaristan ve Abhazya Özerk Cumhuriyetleri ile Güney Osetya Özerk Bölgesi bulunmaktadır. Ermenistan içinde özerk bölge ya da özerk cumhuriyet statüsünde bulunan bir bölge mevcut değildir. Bölge devletleri bağımsızlığın ardından, bu özerk bölge ve cumhuriyetlerden kaynaklanan sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır. Kuzey Kafkasya ise RF'nin bir parçası durumundadır.

Coğrafi açıdan Kafkasya; Asya ile Avrupa'yı eklemleyen en önemli kara havzalarından birisini oluşturmaktadır. Avrupa ile Asya'yı birbirine bağlayan kara, demir, deniz ve hava yolları Güney Kafkasya'da düğümlenmektedir. Ayrıca Güney Kafkasya kuzey-güney istikametindeki en önemli jeostratejik eksenlerden birisidir. Nitekim bir step gücü olan Rusya Federasyonu'nun güneye sıcak denizlere ulaşmasına imkân sağlamaktadır. Bu tarihten emelin Rus jeopolitik anlayışındaki yeri hepimizce bilinmektedir.

Kafkasya'yı jeostratejik açıdan değerli kılan bir diğer özellik ise; dünya enerji rezervlerinin yaklaşık %17'sini barındıran Hazar Havzasına komşu olmasıdır. Güney Kafkasya'da Azerbaycan enerji potansiyeli açısından ön plana çıkan bir ülkedir. Bunun yanında Azerbaycan-Gürcistan eksenini enerji kaynakları aktarım hatları açısından önem kazanmaktadır.

Kafkasya tarih içinde olduğu gibi bugün de çeşitli güç merkezleri arasında tampon bir bölge olma özelliği taşımaktadır. Bu nedenle Kafkasya bir mücadele alanı olmuştur. Bu mücadelenin bugünkü aktörleri ise ABD, Rusya Federasyonu, AB, Türkiye ve İran'dır. 1921-1991 yılları arasındaki SSCB dönemi hariç, tarih içinde Kafkasya bir güç mücadelesine (jeopolitik rekabet) sahne olmuş ve hiçbir güç tam anlamıyla bu bölgeye hâkim olamamıştır.

Güney Kafkasya etnik, dinî ve linguistik açıdan çeşitlilik arz eden bir bölgedir. Azerbaycan içinde Azerîler çoğunluğu oluşturmakla birlikte, Lezgiler, Tatlar, Talişler, Avarlar ve Ruslar bulunmaktadır. Gürcistan içinde ise Gürcülerin dışında Abhazlar, Osetler, Ruslar ve Ermeniler bulunmaktadır. Ermenistan'ın etnik yapısı, Azerbaycan ve Gürcistan'a nazaran yeknesak bir görünüm arz etmektedir.

İnanç sistemleri açısından bakıldığında Güney Kafkasya'da İslâmiyet'in ve Hıristiyanlığın hâkim olduğunu görmekteyiz. İslâmiyet daha çok Azerîler arasında yaygındır. Azerîler'in üçte ikisi Şîî ve geri kalan kısmı ise Sun'î'dir. Gürcistan'ın Acaristan Özerk Cumhuriyeti'nde Gürcü kökenli Sun'î Müslüman halk yaşamaktadır. Acaristan, "özerk cumhuriyet" statüsünü bu özelliğinden almaktadır. Yine Gürcistan içindeki Abhazya Özerk Cumhuriyeti'nde de Abhazlar arasında Sun'î Müslümanlar bulunmaktadır. İslâmiyet'ten sonra en yaygın inanç sistemi ise Hıristiyanlıktır. Ermeniler ve Gürcüler Hıristiyan toplumlardır. Fakat hem Gürcülerin hem de Ermenilerin kendilerine ait kiliseleri bulunmaktadır ve bu kiliseler diğer kiliselerin etkisi altına girmeyi istememektedir. Bunun dışında bölgede küçük gruplar halinde Yahudilerin ve diğer çeşitli inanç sistemlerine bağlı toplumların yaşadığı bilinmektedir.

Linguistik açıdan bakıldığında bölgede 50-70 civarında diyalekte sahip dilin konuşulduğu görülmektedir. Bölge halkları kendi aralarında Rusça ile anlaşırken, kendi dillerine de sıkı sıkıya bağlı kalmışlar ve dillerini yaşatmışlardır. Kültürel açıdan ise bölge Türk, Rus ve Fars etkisinde bulunmaktadır.

Kafkasya halklarının dillerine ve etnik yapılarına bağlı oldukları ve mücadelecî bir özellik taşıdıkları görülmektedir. Böyle bir yapının ortaya çıkmasında, üzerinde yaşanan coğrafyanın etkili olduğu düşünülmektedir. Kafkasya dağlarla kaplı ve derin vadilerle birbirinden ayrılan bölgelerden oluşmaktadır. Coğrafyanın bu özelliği bu bölgede yaşayan halklara benliklerini koruma ve birbirleri ile karışmama imkânı vermiştir. Bu durum halklar arasında etkileşim olmadığı anlamını taşımamaktadır. Kafkasya'da etnik bilinç yaşanan gelişmelerde belirleyici bir yere sahiptir. Kafkasya'nın etnik ve dinî yapısı çok iyi bilinmeli ve okunmalıdır. İnanç faktörü ise belirleyici bir konuma sahip olmamasına rağmen dikkatle takip edilmesi gereken bir konudur. Bölgede misyonerlik faaliyetleri yapılmaktadır. Özellikle bölgedeki çatışmalardan ve istikrarsızlıklardan etkilenen, ekonomik durumu iyi olmayan insanlar üzerinde misyonerlik faaliyetleri yürütülmektedir. Azerbaycan'daki kaçkınlar ile Abhazya ve Güney Osetya'dan Gürcistan'a gelen Gürcü mülteciler üzerindeki misyonerlik faaliyetleri dikkatle takip edilmelidir.

2. Bölge İçi Stratejik Dengeler

a. Azerbaycan

Ekonomik, coğrafi ve askerî açıdan Azerbaycan bölgenin en büyük devletidir. Azerbaycan zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarına sahiptir. Hazar Denizi kıyısında stratejik coğrafi konuma sahip olan Azerbaycan ekonomik olarak ortalama %5'lik bir büyüme performansına sahiptir. Bu olumlu gelişmeye rağmen geçiş döneminin ekonomik sıkıntılarını da yaşamaktadır. Serbest piyasa koşullarının tam olarak işleyebilmesi için yeterli alt yapı henüz oluşturulamamıştır. Bu nedenle ülke doğrudan dış yatırımları çekme konusunda

başarısızdır. Özelleştirme faaliyetleri stratejik bir öngörü ile yönlendirilememekte ve bazı stratejik nitelikli sektörlerin özelleştirilmesinde tekelleşme oluşmaktadır. Bu özelleştirmelerde Ruslar etkili olmakta ve liberal düşünce içinde Moskova'nın bölgeye tekrar girdiği görülmektedir. Azerbaycan'da petrole bağımlı bir ekonomik yapı gelişmekte ve bu durum üretimin çeşitlendirilememesi sorununu ortaya çıkarmaktadır. Petrolden elde edilen zenginliğin de halka tam olarak yansıdığını söylemek doğru değildir. Bütün bu olumsuzluklara rağmen ekonomik açıdan Azerbaycan potansiyel bir pazar niteliği taşımaktadır. Enerji sektörü bunların başında gelmekte, inşaat, telekomünikasyon, elektrik-elektronik ve otomotiv sektörleri açısından da dikkat çekmektedir. Ülkenin ihracat ve ithalatında Rusya Federasyonu hâlâ birinci sırada yer almaktadır.

Azerbaycan'ın karşı karşıya kaldığı en önemli sorun, ülke topraklarının %20'sinin Ermenistan tarafından işgal edilmiş olmasıdır. Dağlık Karabağ konusundaki anlaşmazlık Güney Kafkasya'daki en önemli güvenlik problemini oluşturmaktadır. 1994 yılında ateşkes sağlanmasına rağmen zaman zaman sınırlarda çatışmalar çıkmaktadır. Dağlık Karabağ sorununu çözecek bir barış antlaşması henüz imzalanamamıştır. Dağlık Karabağ ile ilgili olarak AGİT'in Minsk Grubu çerçevesinde görüşmeler sürmektedir. Fakat olumlu bir sonuç alınamamıştır. Minsk Grubu'nun eş başkanları ABD, Rusya Federasyonu ve Fransa arabuluculuk girişimlerini sürdürmektedir. Özellikle 2008 RF-Gürcistan savaşından sonra Moskova'nın arabuluculuk faaliyetlerinde ön plan çıktığı görülmektedir.

2003 yılının sonlarında Azerbaycan'da iktidar değişimi olmuş ve İlham Aliyev iktidara gelmiştir. On yıllık baba Aliyev iktidarının sona ermesi Azerbaycan politikaları açısından hiçbir şeyi değiştirmemiştir. Çünkü Haydar Aliyev gibi İlham Aliyev de politik geleceğinin Washington ile Moskova arasında denge politikasına bağlı olduğunu bilmektedir. Azerbaycan'da bu iktidar değişimi yaşanırken önemli iç siyasî gelişmeler de olmuştur. Seçimlerin

adil ve güvenilir olmadığı Avrupa Konseyi tarafından vurgulanmıştır. Azerbaycan'daki bütün olumlu gelişmelere rağmen, ülkede gerçek anlamda demokratik sistemin işlediğini söylemek pek mümkün görünmemektedir.

Dağlık Karabağ dışında Azerbaycan'ın güvenliğini tehdit eden birkaç konu daha bulunmaktadır. Öncelikle enerji kaynaklarının işletilmesi, çıkarılması ve pazarlanması konularıyla da ilgili olarak Hazar'ın statüsünün belirlenmemiş olması bölgede istikrarsızlık yaratmaktadır. Hazar Havzası'nın dibindeki kaynakların işletilmesi konusunda özellikle Azerbaycan ile İran, Türkmenistan ve Rusya Federasyonu arasında fikir birliği sağlanabilmiş değildir. Azerbaycan Hazar'ın bir deniz olarak kabul edilmesi ve sektörlerle ayrılması tezini savunurken, özellikle İran ve Rusya Federasyonu Hazar'ın bir göl olduğu ve bu nedenle ortak kullanım ilkesinin benimsenmesi gerektiği tezini savunmaktadır. Hazar'ın statüsü konusunda 25 yıldır devam eden görüşmeler 2017 yılı sonunda belli bir aşamaya gelmiştir. Kıyıdaş devletler Hazar'ın kendine has (sui generis) durumunu göz önüne alarak bir taslak antlaşma hazırlamışlardır. Bu antlaşmanın 2018 yılında devlet başkanları tarafından onaylanması öngörülmüştür.

Azerbaycan'ın güvenliğini tehdit eden diğer bir konu ise ülke içinde yaşayan Lezgi ve Taliş nüfusunun kaynaklanmasıdır. Dağıstan halklarından olan Lezgiler Azerbaycan'da Dağıstan sınırında yaşamakta ve Moskova tarafından kullanılma potansiyeli taşımaktadır. Fars kökenli Şii olan Talişler ise İran sınırında yaşamakta ve Tahran tarafından kullanılma potansiyeli taşımaktadır.

b. Gürcistan

Gürcistan Güney Kafkasya'nın açık denizlerle bağlantısı bulunan tek devletidir. Gürcistan hem Güney Kafkasya ülkelerini hem de Hazar Havzası vasıtasıyla Orta Asya Türk cumhuriyetlerini açık denizlere bağlamaktadır. Gürcistan'ın bağımsızlığı ve istikrarı bu açıdan önem kazanmaktadır. Hazar Havzası enerji kaynaklarının gelişmiş Batı pazarlarına ulaştırılmasında da Gürcistan stratejik bir öneme sahiptir.

Gürcistan açısından ön plana çıkan üç konu bulunmaktadır. Bunlardan ilki ülke içindeki ayrılıkçı hareketlerdir. Gürcistan bağımsızlığını kazandığı günden buyana ülke içindeki ayrılıkçı hareketlerle uğraşmaktadır. Abhazya ve Güney Osetya ayrılıkçı hareketi bunların başında gelmektedir. Gürcistan karmaşık bir etnik yapıyı içinde barındırmaktadır ve bu durum da Gürcistan'ın siyasi bütünlüğü açısından hassasiyet yaratmaktadır. Özellikle ülke içindeki Müslümanların yaşadığı Acaristan Özerk Cumhuriyeti hassas bir bölgedir. Ermenilerin yoğun olarak yaşadığı Samtskhe-Javakheti bölgesinde de Tiflis yönetimi tam kontrol sağlayamamaktadır.

İkinci sorun 2008 RF-Gürcistan savaşından sonra Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlığının ilan edilmesidir. Bu iki bölgenin bağımsızlığı RF tarafından tanınmış olmasına rağmen ABD, AB, Türkiye ve İran gibi Kafkasya coğrafyasında etkin aktör olan ülkelere tanınmamıştır. Abhazya ve Güney Osetya'da özellikle 2008 savaşından sonra Rus askerî varlığı artırılmıştır. Abhazya'da kara, deniz ve hava, Güney Osetya'da kara ve hava üsleri bulunan Moskova Abhazya'ya S-400 hava savunma sistemlerini de yerleştirmiştir.

Gürcistan açısından ön plana çıkan üçüncü konu ise yaşanan "Kadife Devrimle" ocak 2004'te Batı yanlısı M. Saakashvili'nin iktidara gelmesidir. Bu gelişme aslında Kafkasları da aşan ve bütün BDT coğrafyasına yayılan etkiler yaratmıştır. Başta ABD olmak üzere Batı Dünyası'nın desteklediği bu devrime benzer devrim Ukrayna'da yaşanmış ve Avrasya'daki jeopolitik durumu etkileyecek sonuçlar doğurmuştur. 2005 yılı içinde seçim sürecine giren Orta Asya devletlerinde de bunun etkileri görülmüştür.

Saakashvili Batı yanlısı politikaları ile Güney Kafkasya'da gerçek anlamda bir değişim rüzgârı yaratmıştır. Saakashvili ülkenin toprak bütünlüğünü sağlamak için önce zayıf olandan başlamak üzere ayrılıkçı bölgeleri merkeze bağlayacak bir strateji geliştirmiştir. İktidara gelir gelmez Acaristan lideri Aslan Abaşidze üzerine gitmiş ve Acaristan'ı merkeze bağlamıştır. Daha sonra Güney Osetya üzerine gitmiş fakat başarılı olamamıştır. Saaakashvili yönetimi ABD ve

AB'nin bütün desteğini alarak Gürcistan'ı 2013 yılına kadar yönetmiştir. Saakashvili yönetiminden rahatsız olan Moskova 2008 savaşı ile birlikte Tiflis üzerinde ciddi bir baskı oluşturmuş ve Saakashvili'nin Gürcistan'dan uzaklaştırılmasını sağlamıştır.

Abhazya geçen 27 yıllık dönem içinde “de facto” bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkmıştır. Abhazya tam bağımsız bir devlet olma isteğindedir ve bunu da 2008 RF-Gürcistan Savaşından sonra ilân etmiştir. Hâlihazırda Abhazya-Gürcistan sınırında Rusya Federasyonu liderliğindeki BDT Barış Gücü bulunmaktadır. Abhazya kendi içinde de çelişkiler yaşayan bir bölgedir. Ülke içinde Abhazlar, Ermeniler, Ruslar ve Gürcüler birlikte yaşamakta ve hiçbir etnik grup çoğunluğu sağlayamamaktadır. Ülke içinde Ruslar ve Abhazlar birlikte hareket ederken, Ermenilerle de Gürcüler birlikte hareket etmektedir. Yapılan devlet başkanlığı seçimlerinde bu ayrımı net bir şekilde görmekteyiz. Bütün bunlara rağmen Abhazya'da hangi lider iktidara gelirse gelsin değişmeyen tek şey Abhazya'nın bağımsızlığı konusu olacaktır. Çünkü hiçbir siyasetçi Abhazya'da bağımsızlık dışında bir söylem kullanmamaktadır. Abhazya'da son yapılan seçimler de göstermiştir ki, Moskova bölgede hâlâ en ekili olan aktördür.

Güney Osetya da Gürcistan içinde “de facto” bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkmıştır. 1992 yılında yapılan Dagomis Antlaşması Güney Osetya'da hukuksal bir zemin yaratmış ve Gürcistan-Güney Osetya sınırına Rusya Federasyonu liderliğindeki Rus - Gürcü - Güney Oset ve Kuzey Oset askerlerinden oluşan BDT Barış Gücü yerleştirilmiştir. Güney Osetya Moskova'nın Güney Kafkasya'daki en güçlü kalesidir. Aslında Güney Osetya, Kuzey Osetya ile birleşip Rusya Federasyonuna bağlanmak istemektedir. Fakat Moskova Kafkasya'daki çıkarları açısından bunu uygun bulmamaktadır. Çünkü Kuzey Kafkasya'da birleşik ve güçlü Osetya Rusya'yı karşısına alabilir. Bu durum da diğer Kuzey Kafkasya halklarına örnek oluşturabilir ve Moskova'nın dağılması kaçınılmaz olur. Bu nedenle Rusya Federasyonu gerek Abhazya'da ve

gerekse de Güney Osetya'da mevcut durumun devamından yanadır. Kremlin, Gürcistan içinde önemli mevziler kazanarak Gürcistan'ı ve dolayısı ile Güney Kafkasya'yı kontrol edebilme şansını yakalamıştır. Saakashvili yönetiminin Güney Osetya'yı merkeze bağlama girişimlerine Moskova çok sert cevap vermiş ve 2008 savaşı patlak vermiştir. Bu savaşta Gürcistan ağır bir yenilgi almış, Batı destekli Saakashvili gözden düşmüş ve Moskova'nın bölgedeki etkinliği daha da artmıştır.

c. Ermenistan

Ermenistan'a bakıldığı zaman Erivan'ın bölgede tecrit edilmiş konumu hemen göze çarpmaktadır. Dağlık Karabağ sorunu nedeni ile Azerbaycan ve Türkiye ile ilişki geliştirememekte ve dış dünya ile bağlantısını Gürcistan ve İran üzerinden sağlayabilmektedir. Stratejik nitelikli enerji kaynakları aktarım hatları projelerinin gündeme gelmesi ile Gürcistan'ın Azerbaycan-Türkiye eksenine yaklaşması Ermenistan'ın durumunu daha da zorlaştırmıştır. Bunun üzerine Ermenistan İran ve Rusya Federasyonu ile olan bağlarını daha da sıkılaştırmıştır. Genel olarak bakıldığında Güney Kafkasya'da stratejik dengeler; bir tarafta Batı'nın destek verdiği Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye eksenini, diğer tarafta da Rusya Federasyonu-Ermenistan-İran eksenini ile sağlanmaktadır.

Ermenistan'ın mevcut tecrit edilmiş durumu, Türkiye ve Azerbaycan'la ekonomik ilişkilerinin bulunmayışı Erivan yönetimini ekonomik açıdan zor bir duruma sokmaktadır. Mevcut durum gereği Ermenistan ekonomisi ağır ulaştırma maliyetlerini karşılamak durumundadır. Bu durum zaten sıkıntılı olan Ermenistan ekonomisini gittikçe bataklığa sürüklemektedir. Ermenistan ekonomisi makro ekonomik göstergelerin aksine ağır bir bunalım içindedir. Ülke içinde Dağlık Karabağ nedeni ile savunma harcamaları yüksek tutulmakta ve gerçekte bu değer bütçenin önemli bir kısmını işgal etmektedir. Ermeni ekonomisi ile ilgili olarak önemli bir konu da ülke içinde yapılan özelleştirme çalışmalarıdır. Ermenistan Moskova'dan aldığı borçları ödeyemeyince bazı

stratejik nitelikli sektörleri Rus şirketlere devretmiştir. Bu durum hem Ermenistan açısından hem de Güney Kafkasya açısından önem taşımaktadır. Moskova artık bölgede siyasi ve askerî olduğu kadar ekonomik olarak da bulunmaktadır. Özellikle nükleer çalışmalar, telekomünikasyon, enerji ve elektrik üretiminde Rus şirketlerinin bölgedeki ağırlığı bilinen bir gerçektir.

Ermenistan silahlı kuvvetlerinin, Güney Kafkasya'daki en etkili güç olduğunu söyleyebiliriz. Niceliksel açıdan Azerbaycan ordusunun üstünlüğü göze çarpsa da niteliksel açıdan Ermeni ordusu daha etkili bir güce sahiptir. Bunda Rusya Federasyonu'nun da büyük etkisi bulunmaktadır. Ermeni ordusu Moskova tarafından eğitilmekte ve teçhiz edilmektedir. Ermeni hava sahası Rus savaş uçakları tarafından kontrol edilmekte ve Ermenistan'a S-300 füzeleri yerleştirilmektedir. Ülkede merkezi Gümrü'de bulunan 102. Rus Askerî Üssü bulunmaktadır ve Ermeni sınırları da bu askerler tarafından korunmaktadır. Kısacası Ermenistan, Rusya Federasyonu'nun Güney Kafkasya'daki stratejik müttefikidir. Moskova'nın da desteği ile Ermenistan; Yunanistan, İran, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve Suriye ile askerî alanda işbirliği de yapmaktadır.

Genel olarak baktığımızda, Güney Kafkasya'daki üç bağımsız devletin siyasi, askerî, ekonomik ve sosyo-kültürel açıdan zayıf olduğunu görmekteyiz. Bölge ülkeleri sosyalist sistemden serbest piyasa ekonomisine geçmenin sıkıntılarını hâlâ yaşamaktadırlar. Sovyet sisteminden kalan rüşvet, mafya, vb. kötü alışkanlıkları insanların içinden çabucak silmek kolay görünmemektedir. Bölge ülkeleri bağımsızlıklarını kazandıkları günden buyana şu veya bu şekilde bir savaşın ve çatışmanın içinde bulunmuşlar ve bu durum da hem ekonomik hem de sosyo-kültürel yapıyı zayıflatmıştır. Bu durumun oluşmasında küresel/bölgesel aktörlerin de büyük payı bulunmaktadır. Bu aktörler ulusal menfaatleri için bölgeye doğrudan veya dolaylı müdahalelerde bulunmuşlar ve bu politikalar da bölgenin istikrarsızlaşmasına yol açmıştır.

3. Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Kafkasya Politikası

a. ABD'nin Kafkasya Politikası

Küresel önceliğini devam ettirmek isteyen ABD, Avrasya'daki stratejik çıkarları açısından Güney Kafkasya'ya büyük önem vermiş ve bu bölgede yaşanan gelişmeleri yönlendirmiştir. Washington'un bölgeye yönelik politikasını kısaca şöyle özetleyebiliriz: Rusya Federasyonu ve İran'ı bölgeden uzak tutmak, Gürcistan'ı kontrol altında bulundurmak, Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki ilişkilerin düzelmesini sağlamak, Türkiye üzerinde Ermenistan'la olan ilişkilerini düzeltmesi için dengeli bir baskı oluşturmak ve Türkiye'yi bölgede açılım yapmak için ortak olarak yanına almak.

ABD'nin bölgeye bakışını şekillendiren iki unsur bulunmaktadır. ABD bölgeye öncelikle küresel stratejik dengeler açısından bakmaktadır. ABD Güney Kafkasya'yı Soğuk Savaş sonrası oluşan jeopolitik boşluk alanı olarak görmekte ve bu boşluğu da kontrol altına almak istemektedir. ABD bu bölgeyi elde bulundurarak Rusya Federasyonu ve İran'ı kontrol altına almak için büyük bir fırsat yakalamış olacaktır. Muhtemel bir Moskova-Tahran ittifakının eklem yeri genel olarak Güney Kafkasya, özel olarak da Erivan'dır. Bu nedenle Erivan'daki Rus etkisinin silinmesi pek kolay olmasa da ABD açısından önem taşımaktadır. Bunun için de Dağlık Karabağ sorununun çözümü öncelikli bir konudur. Beyaz Saray'a göre; Dağlık Karabağ sorunu çözülünce, Ermenistan'ın tecrit edilmiş durumu ortadan kalkacak ve Erivan Rusya Federasyonu ve İran etkisinden kurtulacaktır.

Rusya Federasyonu Güney Kafkasya'daki güvenlik sorunlarının çözümsüzlüğünden yana bir politika takip ederken, ABD ise bölgedeki sorunların ülkelerin toprak bütünlüğü anlayışı ve barış yoluyla çözülmesini talep etmektedir. Bu çerçevede ABD, BM ve AGİT'in çabalarını desteklemekte ve kendisi de bu süreçlerde aktif olarak yer almaktadır. Nitekim Dağlık Karabağ sorununun çözümü için AGİT çerçevesinde oluşturulan Minsk Grubu'nda eş başkanlık yapmakta, Abhazya sorununun çözümü için oluşturulan BM Genel

Sekreteri'nin Dostları Grubu'nun da üyesi olarak çalışmaktadır. Beyaz Saray yönetimi özellikle Dağlık Karabağ sorununun çözümü ve sözde Ermeni soykırım iddiaları gibi nedenlerle de ülke içinde etkin faaliyet yürüten Ermeni lobisinin etkisinde kalmaktadır. Fakat ABD'li politika yapıcılarını realist ve pragmatik bir yapıya sahiptirler ve ulusal çıkarlarını neyi gerektiriyorsa o yönde hareket ederler. Ermeni diasporasının Kongre ve Başkan üzerinde etkili olduğu bir gerçektir ama bu gerçeğin ABD çıkarlarının önüne geçemeyeceği de başka bir gerçektir.

ABD'nin bölgeye bakışını etkileyen diğer bir unsur ise enerji konusudur. Hazar Havzası'nın sahip olduğu enerji potansiyeli bütün dünyanın olduğu gibi ABD'nin de dikkatini çekmektedir. ABD bölgeye enerji konusunda en çok yatırım yapan ülkedir. ABD'nin Hazar Havzası'ndaki ekonomik çıkarlarını uluslararası şirketler tarafından sağlanmaktadır. ABD hükümeti de bu şirketlerin istikrarlı bir şekilde çalışması için bölgeyi siyasi ve askerî açıdan şekillendirmektedir. Nitekim ABD bölge ülkelerini NATO'nun BİO projesine dâhil etmiştir. Gürcistan silahlı kuvvetlerini yeniden yapılandırmak için 200 kişilik ABD'li askerî danışma heyeti Tiflis'te bulunmaktadır. ABD'nin 2004 Ağustos ayında Azerbaycan'dan askerî üs talebi tekrar gündeme gelmiştir. ABD Gürcistan'da yaşanan "Kadife Devrim"i yönlendirmiş ve desteklemiştir. Oğul İlham Aliyev iktidara geçmeden Haydar Aliyev'in cenazesini Bakü'ye yollamamıştır. Ayrıntı gibi gözükse de bu gelişmeler aslında ABD'nin bölgede ne kadar etkili olduğunu göstermektedir.

ABD; ekonomik, siyasi, askerî, bilimsel-teknolojik ve sosyo-kültürel açıdan dünyanın en önde gelen gücüdür ve buna bağlı olarak da dünyada en fazla enerji tüketen ülkedir

. Bu nedenle enerji ABD için herkesten daha fazla önem taşımaktadır. Enerji temininde alternatifler yaratma, alternatif enerji aktarım hatları oluşturma ve bunların güvenliğini ve istikrarını sağlama ABD açısından büyük önem taşımaktadır. Orta Doğu'nun mevcut istikrarsız yapısı düşünüldüğünde ABD için Hazar Havzası'nın önemi net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Hazar

Havzası'nın güvenliği ve istikrarı için ABD'nin Güney Kafkasya'da ve Orta Asya'da da bir dizi siyasi ve askerî kazanımlar sağladığı da bilinmektedir. Enerji açısından önem kazanan diğer bir konu da Hazar Havzası enerji kaynaklarının hangi güzergâh kullanılarak, nasıl taşınacağı sorunudur. Mevcut durum karşısında, ABD çıkarları açısından en uygun güzergâh Bakü-Tiflis-Ceyhan hattı gözükmektedir. Nitekim ABD de bu projeye siyasi ve ekonomik destek vermiştir ve bu hat 2006 yılından buyana çalışmaktadır. Bu hattın güvenliğini ve yine bu hattın çıkış noktası olan Doğu Akdeniz'in güvenliğini ABD'li politika yapımcıları önemsemektedirler.

b. AB'nin Kafkasya Politikası

AB'nin enerji konusundaki politikaları ABD ile uyumlu görünmektedir. Kaynak çeşitliliği ve alternatif güzergâhlar yaratma düşüncesinde olan Avrupa ülkeleri için de Hazar Havzası enerji kaynakları ve bu kaynakları Avrupa pazarlarına ulaştıracak güzergâhlar önem taşımaktadır. Azerbaycan ve Kazakistan petrolünün çıkarılması, işletilmesi ve taşınması için oluşturulan konsorsiyumlarda ABD'nin dışında en çok paya sahip olan devletler AB üyesi devletlerdir.

AB'nin Güney Kafkasya politikasını değerlendirirken hem birliğin politikasını hem de tek tek devletlerin politikalarını göz önünde bulundurmak gerekmektedir. AB başlangıçta bu sorunlu bölgeden uzak durmayı yeğlemiş ve bölge ile ilgili ortak bir politika oluşturmamıştır. Birlik kendi içerisinde ortak bir dış ve güvenlik politikası oluşturmada yol aldıkça ve bir güç merkezi olarak ortaya çıkma fikri taşımaya başladıkça bölge ile yakından ilgilenmeye başlamıştır. Avrupa bölgeye öncelikle ekonomik açıdan girmiştir. Bölgeye yönelik bir dizi projeler geliştirilmiştir. Bu projelerle Avrupa ve Asya'yı entegre eden kara, demir, deniz ve hava yolları ile enerji hatlarının yapılması ön görülmüştür. Bu projeler kapsamında başlatılan çalışmalar başarılı bir şekilde devam etmektedir. Güney Kafkasya bu projeler içinde önemli bir yere sahiptir ve bir geçiş bölgesi olarak değerlendirilmiştir. Bu projeler kapsamında AB bölge

ülkelerine yatırımlar yapmaktadır. Bu yatırımlarla ilgili olarak hem birliğin tek başına hem de AB üyesi devletlerin tek tek yaptığı yatırımlarla ilgili rakamlar yaptığımız çalışmanın içinde verilmiştir.

Bölge ülkelerinin 1999 yılı itibarı ile Avrupa Konseyine üye olması ve “Genişletilmiş Avrupa” ile “Avrupa Birliği Yakın Komşuları” içine Güney Kafkasya’nın dâhil edilmesi, AB’nin bölgeye olan ilgisinin daha da arttırmış olduğunu göstermektedir. AB demokrasi, insan hakları ve temel özgürlükler gibi değerlerin bölgede yerleşmesine çalışmaktadır. Bölge ülkelerinde serbest piyasa koşullarının bir an önce oluşmasını istemektedir. AB bölgeyi potansiyel bir pazar olarak nitелеmekte ve özellikle enerji, telekomünikasyon ve alt yapı çalışmaları için bölgeyi ekonomik olarak değerlendirmek istemektedir. AB Doğu Avrupa ve Kafkasya ülkelerini Avrupalılaştırmak amacıyla “Doğu Ortaklığı” adında bir politika geliştirmiştir. Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan AB’nin “Doğu Ortaklığı” projesinin bir parçasıdır.

AB üyesi devletlerin yaklaşımlarını analiz ettiğimizde; İngiltere’nin Azerbaycan’da, Almanya’nın Gürcistan’da ve Fransa’nın da Ermenistan’da etkili olduğu görülmektedir. Yunanistan’ın Ermenistan’la başta askerî olmak üzere çeşitli alanlarda işbirliği mevcuttur. Bölgedeki sorunların çözümünde özellikle İngiltere, Fransa ve Almanya önemli roller üstlenmektedirler.

AB’nin Dağlık Karabağ, Abhazya ve Güney Osetya sorunlarının çözümü için aktif rol üstlendiği de görülmektedir. AB özellikle bu çabayı İngiltere, Fransa ve Almanya vasıtası ile yürütmektedir. Bilindiği üzere AGİT de bu çözüm süreçlerinde önemli roller üstlenmektedir. Minsk Grubu’nun eş başkanlarından birisi de Fransa’dır ve İngiltere de bu grup içinde yer almaktadır. BM Genel Sekreteri’nin Dostları Grubu’nda ise ABD ile birlikte İngiltere, Fransa ve Almanya yer almaktadırlar.

c. Rusya Federasyonu’nun Kafkasya Politikası

Moskova Güney Kafkasya’yı en iyi tanıyan ve bölge içi dinamikleri en iyi okuyabilen bir aktördür. Güney Kafkasya’da gelecek dönemde asıl

rekabet ABD ile Rusya Federasyonu arasında yaşanacaktır. Rusya Federasyonu bölgedeki ağırlığını hâlâ korumaktadır ve 2008 savaşıdan sonra daha da arttırmıştır. Gürcistan'da (Abhazya ve Güney Osetya) iki ve Ermenistan'da bir olmak üzere bölgede üç adet askerî üssü bulunmaktadır. Moskova Azerbaycan-Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ sorununun çözümünde belirleyici konumunu korumaktadır ve Misnk Grubu'nun eş başkanlık görevini yürütmektedir. Ermenistan'la bölgede stratejik bir ortaklık kurmuştur. Abhazya ve Güney Osetya'da da en etkili güç şüphesiz ki Moskova'dır. BM Genel Sekreteri'nin Dostları Grubu'nda Rusya Federasyonu "facilator" görevini yürütmektedir. 1992 Dagomis Atlaşması ile Güney Osetya'da ve Gürcistan'la 1994'te yaptığı antlaşma ile de Abhazya'da hukuksal haklar kazanmıştır. Moskova bu hukuksal haklarını korumaktadır ve bu nedenle Acaristan'dan farklı olarak, Abhazya ve Güney Osetya'dan vazgeçmesi zor görünmektedir.

Enerji konusunda Moskova'nın Batı ile bölgedeki çıkarları çatışmaktadır. Moskova enerji kaynakları aktarım hatlarının kendi üzerinden geçmesini istemektedir. Batı ise Rusya'ya olan bağımlılığı azaltmak için bu teze karşı çıkmaktadır. Moskova bu düşünce ile bölge ülkelerine baskı yapmakta ve bölgede istikrarsızlıklar yaratmaktadır. Bakü-Tiflis-Ceyhan hattının geçtiği güzergâhta özellikle Azerbaycan'daki Lezgi sorunu ile Gürcistan'daki Javakheti sorunu Moskova tarafından kullanılma özelliği taşımaktadır. Yine Moskova, proje gündeme geldiği günden buyana hattın geçeceği güzergâhta bir dizi güvenlik sorunları yaratmıştır. PKK terör örgütüne destek vermiş, S-300 füze krizini çıkarmış, su sorununu gündeme taşımış ve Suriye'nin Türkiye karşıtı politikalarını desteklemiştir.

Rusya Federasyonu'nun Güney Kafkasya'ya bakışını Kuzey Kafkasya ile bir bütün olarak görmek gerekmektedir. Çünkü Moskova'nın bir bütün olarak Kafkasya politikası kendi içinde çelişkiler barındırmaktadır. Rusya Federasyonu sınırları içinde bulunan Kuzey Kafkasya'daki özerk bölge ve cumhuriyetlerin statü yükseltme çabaları Moskova tarafından engellenirken, Güney

Kafkasya'daki özerk bölge ve cumhuriyetlerin bağımsızlık mücadeleleri Moskova tarafından destek görmektedir.

d. İran'ın Kafkasya Politikası

Güney Kafkasya'da etkinlik sağlayan ve sağlayabilecek araçlara sahip diğer bir aktör de İran'dır. İran, 1979 İslâm Devrimi ile uluslararası sistemden uzaklaşmış ve kendine has bir yapı ortaya çıkarmıştır. Tahran kendi sistemini de çevresine yayma stratejisi geliştirmiştir. Fakat İran-Irak savaşı, Humeyni'nin ölümü, Soğuk Savaşın sona ermesi ile İran daha pragmatik politikalar izlemeye başlamıştır. Haşimî Rafsancani, Muhammed Hatemî, Ahmedî Nejad ve Hasan Ruhani Kafkasya konusunda realist ve pragmatik politikalar takip ederek Tahran'ın içinde bulunduğu izole edilmiş durumu değiştirmeye çalışmışlardır. Soğuk Savaşın sona ermesi ile İran kuzeyinde Güney Kafkasya ve Orta Asya gibi yeni bölgelerle komşu olmuştur. İran bölgesel bir güç olma hevesi ile bu bölgeleri jeopolitik açılım yapılabilecek alanlar olarak görmüştür ve bölge ülkeleri ile yakın temasa geçmiştir.

İran kendi sisteminin de bir gereği olarak Güney Kafkasya ile ilişkilerinde Şîî unsurunu kullanmak istemiştir. Özellikle Tahran yönetimi Azerbaycan'da yaşayan Şîî nüfus üzerinde etkili olmayı düşünmüştür. Fakat bunda başarı sağlayamamıştır. Daha önce de belirttiğimiz gibi Güney Kafkasya'da etnik bilinç inanç sisteminin her zaman önünde yer almıştır ve gelişmeleri daha belirgin bir şekilde etkilemiştir.

İran bölgede Ermenistan'la stratejik ortaklıklar kursa da en çok dikkat ettiği ve önem verdiği ülke Azerbaycan olmuştur. Bilindiği üzere İran'ın batısında Güney Azerbaycan olarak adlandırılan bölgede 25-30 milyon civarında Türk yaşamaktadır. İran'ın nüfusunun yaklaşık olarak 80 milyon civarında olduğu düşünülürse, İran içindeki Türk nüfusunun önemi daha da iyi anlaşılabilir. Bu nedenle Azerbaycan'da yaşanan bir gelişme İran'ı ve İran'da yaşanan bir gelişme de Azerbaycan'ı etkileme potansiyeline sahiptir. Gerek

Tahran yönetimi ve gerekse de Bakü yönetimi bu hassasiyeti göz önüne alarak politikalar üretmektedirler.

İran-Azerbaycan ilişkilerini etkileyen en önemli faktör ABD'dir. İran'ın Azerbaycan'la özellikle enerji konusunda işbirliği yapabileceği bir ortam mevcuttur. Fakat bu fırsat ABD nedeniyle değerlendirilememektedir. Bilindiği üzere ABD yasaları Washington yönetiminin İran ile herhangi bir alanda işbirliği yapmasını yasaklamaktadır. ABD, Azerî petrolünün işletilmesine yönelik inisiyatifi 1994'ten buyana elinde bulundurmaktadır ve dolayısıyla İran'ın Azerbaycan'la enerji konusundaki işbirliğini sınırlandırmaktadır.

İran'ın bölgede en yakın olduğu ülke şüphesiz Ermenistan'dır. İran, Ermenistan'ın dünyaya güvenle açılacağı bir kapıdır. İki ülke arasında ekonomik ilişkiler ileri düzeydedir. Özellikle enerji, nükleer çalışmalar ve askerî alanda yakın ilişkiler mevcuttur. Ermenistan ihtiyacı olan enerji gereksiniminin bir kısmını İran'dan almaktadır. Gürcistan ve Azerbaycan'ın Batı eksenine daha yakın görünmesi nedeni ile Güney Kafkasya'da İran - Rusya Federasyonu - Ermenistan arasında stratejik bir ortaklık oluşmuştur. Bu ortaklığın bölgedeki siyasi ve askerî gelişmelerin yanında, enerji ile de yakından ilgili olduğunu vurgulamamız gerekmektedir. Bilindiği üzere Batı'nın destek verdiği enerji nakil hatları Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye üzerinden geçmekte ve bu projelerden İran-Rusya Federasyonu-Ermenistan dışlanmaktadır. Yine AB'nin finanse ettiği TACIS, INOGATE, TRECECA gibi projeler de İran-Rusya Federasyonu-Ermenistan ittifakını dışarıda bırakmaktadır. Fakat bölgede bu şekilde sağlanan stratejik dengeler uzun ömürlü ve sağlıklı görünmemektedir. Bu durum bölgede bir güvensizlik ortamı yaratmakta ve bölgesel sorunların çözümü önündeki en önemli engeli oluşturmaktadır.

e. İsrail'in Kafkasya Politikası

İsrail'in Soğuk Savaş sonrası dönemde Kafkasya'ya olan ilgisi özellikle enerji ve güvenlik bağlamında artmıştır. İsrail Kuzey Kafkasya'yı ve bu bölgedeki sorunları RF'nin bir iç işi olarak görmektedir. Özellikle Kuzey

Kafkasya'da radikal İslâmi hareketlerin engellenmesi noktasında RF ile sıkı bir işbirliği içerisinde. İsrail Güney Kafkasya'ya ise SSCB'nin dağılması ile bağımsızlığını ilan eden üç Güney Kafkasya ülkesinin bağımsızlıklarının korunması, toprak bütünlüklerinin sağlanması ve ikili ilişkilerin geliştirilmesi bağlamında bakmaktadır.

İsrail'in Kafkasya'ya olan stratejik ilgisi enerji temini ve güvenliği odaklı bir yaklaşımın ürünüdür. İsrail mevcut petrol ihtiyacının ¼'ünü Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı üzerinden sağlamaktadır. Bu nedenle Azerbaycan ile olan ilişkileri ileri seviyededir ve İsrail'in bölge ülkeleri arasında işbirliği yaptığı ve geliştirdiği öncelikli ülke Azerbaycan'dır.

Azerbaycan'la İsrail arasındaki ilişkiler enerji başta olmak üzere savunma sanayi, su tasarrufu, tarım ve sağlık sektörlerinde gelişme göstermektedir ve özellikle bu iki ülke arasındaki ilişkilerin 2000 yılı sonrası daha da arttığı gözlemlenmektedir.

İsrail Azerbaycan'ın Ermenistan'la yaşadığı Dağlık Karabağ sorununda Azerbaycan'a destek vermiş bir ülkedir. İsrail Dağlık Karabağ sorununun diyalog yoluyla ve Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün korunması çerçevesinde çözülmesini istemektedir. İsrail'in bu tutumu Bakü yönetiminde büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır. Azerbaycan Dağlık Karabağ konusunda ABD ve Arupa'da yaşayan Yahudi lobilerinin de desteğini almakta ve onlarla yakın işbirliği geliştirmektedir. Ermeni lobilerine karşı Yahudi lobilerinin desteği Bakü yönetimi için çok değerli bulunmaktadır.

Azerbaycan-İsrail ilişkilerinin gelişmesinde önemli bir diğer faktör ise İran'dır. İsrail-İran arasındaki gerginlik bölge politikalarını da doğrudan etkilemektedir. Yukarıda İran'ın Kafkasya politikasını açıkladığımız bölümde de ifade ettiğimiz üzere İran-Azerbaycan ilişkileri Dağlık Karabağ, İran-Ermenistan ilişkileri, Talış sorunu ve Güney Azerbaycan nedeni ile hassasiyetini korumakta ve kırılgan bir noktada bulunmaktadır. Azerbaycan yönetimi, İran'ın Ermenistan'a olan desteğine karşılık İsrail ile stratejik nitelikli ilişkiler

geliştirerek bölgede kendi aleyhine bozulan durumu dengelemek istemektedir. Bu nedenle Azerbaycan-İsrail ilişkileri her iki taraf için de önemini korurken hem İran hem de Ermenistan tarafından tepki görmektedir.

İsrail'in Ermenistan ve Gürcistan'la olan ilişkileri Azerbaycan'la olduğu kadar gelişmemiş olsa da mevcut bulunmaktadır. İsrail her şeyden önce Gürcistan'ın ve Ermenistan'ın bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü tanımaktadır. Enerji güvenliği açısından Gürcistan'ın bağımsızlığı ve istikrarı İsrail açısından önemlidir. Gürcistan ayrıca İsrail savunma sanayi açısından önemli bir ülke konumunda bulunmaktadır. 2008 yılında yaşanan RF-Gürcistan savaşında İsrail-RF ilişkileri İsrail'in Gürcistan'a insansız hava aracı ve ağır silah sattığı gerekçesi ile kısa süreli bozulmuştur. Bu nedenle bölgesel dengelerin her dönem hassas bir durumda olduğunu görmekteyiz.

İsrail-Ermenistan ilişkilerinin, Türkiye-İsrail ilişkilerinin 2009 yılından itibaren bozulmaya başlaması ile daha da geliştiği görülmektedir. İsrail özellikle bölgede Türkiye'ye karşı Rum, Kürt ve Ermeni unsurları destekleyerek Türkiye'yi rahatsız etmeye devam etmektedir. Ermenistan'ın ve Ermeni lobilerin Ermeni soykırımı iddiaları ile Yahudi soykırımını benzeştirme girişimleri ve bu kapsamda 1915 olaylarının 100. yıl dönümü olan 2015 yılında İsrail ve Yahudi lobisi ile birlikte hareket etme girişimleri beklenen sonucu vermemiştir. Ermeni soykırım iddiaları İsrail parlamentosu Knesette tartışılrsa da İsrail devleti tarafından henüz kabul edilmemiştir. 2017 yılının aralık ayında Trump'ın Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanıma kararı ve buna Türkiye tarafından sert tepki gösterilmesi üzerine Ermeni soykırım iddialarının kabul edilmesi konusu yine İsrail ve Yahudi lobisi gündemine gelmiştir. Fakat İsrail ve Yahudi lobisi ulusal çıkarları gereği Yahudi soykırımının Ermeni soykırımı iddialarına benzemediği bu konuda tartışmalı olan birçok konunun olduğunu vurgulamışlar ve Ermeni soykırımı iddialarını kabul etmemişlerdir. Ayrıca İsrail, Ermeni soykırımı iddiaları gibi bir konuyu gündeme alarak Hocalı nedeni ile soykırım konusunda hassas olan ve Türk kimliği taşıyan Azerbaycan ile

ilişkilerini bozmak istememiştir. İsrail için Azerbaycan stratejik bir ortaktır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi enerji temini ve güvenliği ile İran'ın kuzeyden kuşatılması açısından İsrail-Azerbaycan ilişkilerinin devamı İsrail'in ve Yahudi lobisinin ulusal çıkarları açısından önem taşımaktadır.

f. Çin'in Kafkasya Politikası

SSCB'nin dağılmasının ardından Çin Avrasya'nın önemli bir aktörü olarak ön plana çıkmış bulunmaktadır. Son 20 yılda Çin'in ekonomik açıdan katettiği mesafe onu dünyanın ABD'den sonra ikinci büyük ekonomisi yapmıştır. Çin 2009 yılında Almanya'yı geride bırakarak dünyanın en çok ihracat yapan ülkesi konumuna ulaşmıştır. 1,5 milyar nüfusa sahip dev bir pazar özelliği taşıyan Çin dünyanın en çok petrol ve doğalgaz ithal eden ülkesi konumunda da bulunmaktadır. Askerî açıdan Çin, ABD ve RF'nin ardından üçüncü büyük ülkedir ve nükleer silahlara sahip bulunmaktadır. Çin'in askerî gücü Doğu Asya'da rakipsizdir. Küresel yönetim sistemi G-20'nin üyesi olan Çin Şangay İşbirliği Örgütü vasıtasıyla Orta Asya devletleri (Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan) ve Avrasya'nın diğer aktörleri olan RF, Hindistan ve Pakistan ile yakın işbirliği halindedir. Çin'in İran ile olan ilişkileri de çok yönlü olarak devam etmektedir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi daimi üyesi olan Çin veto hakkını kullanarak küresel sorunların çözümünde inisiyatif alabilecek bir enstrümana sahiptir. 21. yüzyıl uluslararası sisteminde Çin dikkatle takip edilmesi gereken jeostratejik bir oyuncudur. Bu genel değerlendirmeyi yaptıktan sonra Çin'in Kafkasya'ya yönelik politikalarını değerlendirebiliriz.

Çin Kuzey Kafkasya'yı RF'nin bir parçası olarak görmekte ve Kuzey Kafkasya'daki sorunları RF'nin iç sorunu olarak değerlendirmektedir. Kuzey Kafkasya'da ortaya çıkan radikal İslâmi hareketlerin etkisiz hâle getirilmesi Çin açısından önemlidir ve bu konuda Çin'in RF ile işbirliği yaptığı görülmektedir. Çin'in radikal İslâmi hareketlere yönelik bu politikasının nedeni Çin'in doğusunda yaşayan 30 milyonluk Müslüman-Türk Uygur halkıdır. Söz konusu

bölgede meydana gelecek ayrılıkçı hareketin radikal İslâm temelinde şekilleneceğini değerlendiren Çin, Orta Asya’da bu konuda RF ile işbirliği yapmaktadır. Dolayısıyla ayrılıkçı hareketler bağlamında Çin ve RF’nin işbirliği yaptığı görülmekte ve bu işbirliğini de Şangay İşbirliği Örgütü çerçevesinde geliştirmektedirler.

Çin Soğuk Savaş’ın hemen ardından Orta Asya coğrafyasında etkili olmaya başlamış ve bu bölgede nüfuzunu arttırmıştır. Çin’in Orta Asya’daki siyasi, ekonomik, güvenlik ve enerji bağlamındaki çıkarları Pekin yönetiminin politikalarını şekillendirmiştir. Çin Orta Asya üzerinden Hazar Havzasına oradan da Kafkasya’ya uzanan bir strateji geliştirmiştir. Hazar Havzası enerji kaynaklarına güvenli bir şekilde erişim bu stratejinin ana omurgasını oluşturmuştur. Çin Kazak petrolü, Türkmen doğalgazı ile Azeri petrol ve doğal gazına ilgi duymakta ve bu ülkelerde enerji konusunda yatırımlar yapmaktadır. Çin’in Kafkasya’ya yönelik politika ve stratejilerini şekillendiren birinci saik enerji kaynaklarına erişim ve enerji güvenliğidir.

Çin’in Kafkasya’ya yönelik politika ve stratejilerini şekillendiren ikinci saik ise 2017 yılında açıkladığı “Bir Kuşak Bir Yol” (One Belt One Road) projesidir. Tarihi İpekyolu ya da 21. Yüzyıl İpekyolu olarak adlandırılan bu proje ile Çin Avrasya ve Afrika pazarlarına kara ve deniz yollarını kullanarak ulaşmak istemektedir. Bu projenin bir ayağını da Kafkasya oluşturmaktadır. Çin bu kapsamda kara, deniz, hava ve demiryolu konusunda bölgede yatırımlar yapmaktadır. Bu proje ulaşımın yanında enerji nakil hatlarının tesisi ve enerjinin güvenli bir şekilde Çin ve diğer pazarlara aktarılmasını da öngörmektedir. Bu kapsamda Hazar Havzası enerji kaynakları ön plana çıkmaktadır. Çin için Kafkasya’nın önemi bu stratejik çıkarlardan kaynaklanmaktadır.

Çin genel olarak Güney Kafkasya ülkelerinin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünden yanadır. Bölgedeki çatışmaların diyalog yoluyla hukuk içerisinde çözülmesini savunmaktadır. Çin’in Güney Kafkasya’da en çok ilgi gösterdiği ülke Ermenistan’dır. Bunun temel sebebi ise Çin’de etkili bir Ermeni

diasporasının varlığıdır. Bununla birlikte Çin'in ulaşım ve enerji nakli gibi konularda stratejik öneme sahip konumu bulunan Gürcistan'la ve enerji konusunda ön plana çıkan Azerbaycan'la da 2000'li yıllardan sonra giderek artan bir ilişki geliştirdiği görülmektedir. Bir Kuşak Bir Yol Projesi kapsamında bu ilginin önümüzdeki dönemde daha da artarak devam edeceğini değerlendiriyoruz.

Azerbaycan'ın bağımsızlığını 1992 yılında tanıyan Çin Bakü'deki büyükelçiliğini 1994 yılında açmıştır. 1993 yılında Azerbaycan da Pekin'de büyükelçilik açmış ve iki ülke arasındaki ilişkiler bu şekilde başlamış ve yıllar içerisinde gelişerek devam etmiştir. Hem Haydar Aliyev hem de İlham Aliyev Çin'e ziyaretlerde bulunmuşlardır. Çin ile Azerbaycan arasındaki ticaret hacmi yaklaşık 2 milyar dolar civarındadır. Çin ayrıca Azerbaycan'ın Güneşli Çırağ, Garaçuhur ve Şahdenzi yatağında toplam 1 milyar dolarlık yatırımı bulunmaktadır. Çin Azerbaycan'ın ithalat yaptığı ülkeler arasında 5. sırada bulunmaktadır.

Çin'in Ermenistan ile olan ilişkileri yukarıda da ifade ettiğimiz üzere ileri seviyededir. Ermenistan'ın bağımsızlığının ardından Çin Ermenistan'ın bağımsızlığını hemen kabul etmiş ve karşılıklı büyükelçiler açılmıştır. Ermenistan devlet başkanı Sarkisyan Çin'e iki defa resmî ziyarette bulunmuştur. Ermenistan'ın RF ve İran ile iyi ilişkilere sahip olması Çin ile ilişkilerini geliştirmesinde önemli bir diğer unsurdur. Çin Ermenistan'da enerji nakil hatlarının inşası, demiryolu ve kara yolu yapımı, elektrik ve hidroelektrik santrallerinin yenilenmesi konularında önemli yatırımlar yapmaktadır. Bu yatırımların hacmi 500 milyon dolara yaklaşmış bulunmaktadır. Ermenistan İran ile Rusya'yı birbirine bağlayan kuzey-güney ulaşım koridoru üzerinde bulunan bir coğrafi konuma sahiptir ve bu özelliği ile Ermenistan da Bir Kuşak Bir Yol projesinin kapsamı içerisinde yer almaktadır. Bu noktada Çin'in yatırımları önemlidir ve bu yatırımların artarak devam etmesi beklenmektedir. Çin ile Ermenistan arasındaki ticaret hacmi yaklaşık 400 milyon civarındadır.

Gürcistan da Çin'in Bir Kuşak Bir Yol projesinin parçasıdır. Ulaşım, enerji nakli ve ticaret bu kapsamda iki ülke arasındaki ilişkilerde ön plana çıkmaktadır. Çin 1992 yılında Gürcistan'ın bağımsızlığını tanımış ve iki ülke arasında karşılıklı büyükelçilikler açılarak diplomatik ilişkiler tesis edilmiştir. Çin Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü savunmakta, Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlık ilanları Pekin yönetimi tarafından tanınmamaktadır. Çin'in RF-Gürcistan arasında 2008 yılında yaşanan savaşta tarafsız kaldığı görülmüştür. Bu noktada şunu da vurgulamak istiyoruz.; Çin'in ulusal çıkarlarına doğrudan müdahale olmadığı sürece çatışmalardan uzak bir politika takip ettiği, uluslararası sistemdeki çıkarlarını ekonomi ve ticaret üzerinden okuduğu görülmektedir. Çin'in küresel yayılması ve hakimiyeti ekonomi ve ticaret üzerinden şekillenmektedir. Son olarak Çin ile Gürcistan arasındaki ticaret hacminin yaklaşık 600 milyar dolar olduğunu ve bunun da giderek artacağı değerlendirmekteyiz.

Küresel ve bölgesel aktörlerin Kafkasya politikasını bu şekilde değerlendirdikten sonra şimdi Kafkasya'daki jeopolitik problemleri analiz edebiliriz. Dağlık Karabağ, Abhazya, Güney Osetya, Acaristan, Çeçenistan, Hazar'ın statüsü sorunları ile birlikte enerji güvenliği bu kapsamda ele alacağımız konuları oluşturmaktadır.

4. Türkiye'nin Kafkasya Politikasını Şekillendiren Etmenler

Güney Kafkasya'da etkili olabilen ve etkili olabilecek araçlara sahip olan bir ülke de Türkiye'dir ve Türkiye'nin avantajı diğer aktörler tarafından da önemsenmektedir. Türkiye'nin gerek dış politikası ve gerekse de güvenlik algılaması açısından Güney Kafkasya stratejik öneme sahip olan bir bölgedir. Bu önemin nedenlerini ise şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Güney Kafkasya Türkiye'nin yakın kara havzasını oluşturmaktadır. Türkiye ile bölge arasında tarihî, etnik ve kültürel bağlar bulunmaktadır.

2. Güney Kafkasya 1991 sonrası dönemde jeopolitik bir alt bölge olarak ortaya çıkmıştır. Bölge Avrasya üzerinde önem taşıyan coğrafi bir konuma sahip bulunmaktadır.

3. Güney Kafkasya, Türkiye ile Türk Dünyasını bağlayan bir özelliğe sahiptir. Başka bir deyişle Türkiye'yi stratejik öneme sahip Merkezî Avrasya ile eklemektedir.

4. Jeostratejik değerleri açısından bölge tüm dünyanın ilgisini çekmektedir. Türkiye böylesine önemli bir bölge ile komşu olarak ve bu bölge ile yakın bağları olan bir ülke olarak kendi önemini de arttırmakta ve politik bir etkinlik sağlamaktadır. Nitekim ABD ve AB bu önemin farkındadır.

5. 1991 sonrası dönemde yaşanan gelişmelerle bölgede Türkiye'nin ilişki kurabileceği üç yeni devlet ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaş döneminde bu bölgede yalnız Türkiye'ye tehdit oluşturan SSCB vardır.

6. Bölge zengin enerji kaynaklarına sahip Hazar Havzası içinde yer almaktadır. Hazar Havzası enerji kaynaklarının Batı pazarlarına ulaştırılmasında Türkiye güzergâhının kullanımı açısından Güney Kafkasya önem taşımaktadır.

7. AB'nin finanse ettiği INOGATE, TRECECA, TACIS, BISTRO gibi projeler Avrupa ile Asya'yı entegre eden kara, deniz, hava ve demir yolları ile enerji hatları yapımını öngörmektedir. Bu projeler Türkiye ile Güney Kafkasya'yı içine almakta ve Türkiye'ye büyük avantajlar sağlayacak potansiyellere sahip bulunmaktadır. Kısacası bu projelerle Türkiye Güney Kafkasya üzerinden Asya'ya ulaşacaktır. Bütün bu projeler "Tarihî İpek Yolu" veya "21. Yüzyıl İpek Yolu" olarak adlandırılmaktadır.

8. NATO'nun BİO Projesinin Güney Kafkasya ülkelerini de kapsayacak şekilde genişletilmiş olması, Türkiye'nin kuzeydoğusunda kısmen güvenli bir bölge oluşturmuştur.

9. Bugün bazı sıkıntılar yaşansa da bölge devletlerinin Avrupa Konseyine girmesi ile bölgenin geleceği genel olarak şekillenmeye başlamıştır. Bu durum Türkiye için olumlu sonuçlar yaratabilecektir.

10. Bölge başta enerji olmak üzere inşaat, telekomünikasyon, otomotiv, elektrik-elektronik vb. alanlarda yatırım yapılabilecek potansiyele sahiptir. Bu potansiyel Türkiye'ye ekonomik etki alanı yaratma şansı vermektedir.

11. Bölge ülkelerinden Azerbaycan ve Gürcistan'ın NATO'ya girme çabaları ve Türkiye'nin bu ülkelere yaptığı ve yapacağı katkılar bölgede askerî bir etki alanı oluşturulmasını sağlayabilir.

Türkiye Güney Kafkasya'ya yönelik olarak bir politika ve strateji oluştururken öncelikle bölgeyi iyi tanımalı ve analiz edebilmelidir. Bölge-içi aktörlerin tutumlarını iyi okuyabilmelidir. Bölge-içi aktörler olarak sadece Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan görülmemeli, bunun yanında alt dinamikler de takip edilmelidir. Türkiye'nin bölgeyi sanılanın aksine iyi tanıdığını söylemek doğru olmayacaktır. Bölge etnik ve dinî açıdan karmaşık bir görünüm arz etmektedir. Bu yapı iyi okunmalı ve bilinmelidir. Böylelikle bölgede meydana gelen gelişmeler daha doğru kavranabilecektir. Bu nedenle bölgeye Türkiye'den antropologlar gönderilmeli ve bölgenin etnik yapısı hakkında daha doğru bilgiler alınmalıdır. Yaptığımız bütün çalışmalarda yabancı kaynakları kullanmaktayız ve bu kaynakların objektifliği konusunda şüphe duymaktayız.

Güney Kafkasya etnik çatışmaların yoğun olarak yaşandığı bir bölgedir. Özellikle Dağlık Karabağ ve Abhazya sorunları Türkiye'nin iç dinamikleri dolayısıyla ilgi gösterdiği konulardır. Güney Kafkasya'nın istikrarını kendi ulusal çıkarları açısından önemseyen Türkiye Güney Osetya sorununu da yakından takip etmektedir. Türkiye'nin Güney Kafkasya'ya yönelik resmî politikası şudur: Türkiye bölgedeki sorunların; ülkelerin toprak bütünlüğü içinde, BM ve AGİT ilkeleri çerçevesinde barış ve uzlaşma yoluyla çözülmesini desteklemektedir. Bunun için de katkı yapmaya hazır olduğunu dile getirmektedir. Nitekim Minsk Grubu'na üye olan Türkiye, Abhazya sorununun çözümü için de inisiyatif almaktadır.

Türkiye Ermenistan'ın işgal ettiği Azerî topraklarını terk edinceye kadar sınırlarını bu ülkeye karşı kapamıştır. Bu nedenle Türkiye ile Ermenistan arasında ilişkiler çok sınırlı kalmaktadır. İki taraf arasındaki görüşmeler özellikle KEİÖ ve AGİT toplantıları esnasında yapılmaktadır. Bu toplantılarda da ağırlıklı olarak Dağlık Karabağ konusu görüşülmektedir. Bunun dışında Ermenistan ile Türkiye arasında siyasi ve ekonomik herhangi bir ilişki mevcut değildir. Türkiye'ye, Ermeni sınırını açması konusunda AB ve ABD tarafından baskı yapılmaktadır. Özellikle Fransa ve ABD'de bulunan Ermeni lobisi uluslararası platformlarda etkili olmaktadır. 3 Ekim 2005'te AB üyeliği için müzakere sürecini başlatan Türkiye açısından Ermenistan konusu büyük sorunlar yaratabilecek konular arasındadır.

Ermenistan-Türkiye ilişkilerini etkileyen diğer bir konu da sözde Ermeni soykırım iddialarıdır. İki taraf arasında bu sorun ilişkilerin gelişmesindeki en önemli engeli oluşturmaktadır. Ermeni diasporası batılı hükümetler üzerinde baskı oluşturarak bu konuyu gündeme taşımakta ve sözde Ermeni soykırım iddialarının kabul edilmesini istemektedirler. Ermeni diasporasının bu çabalarında başarılı olduğu da görülmektedir. Sözde Ermeni soykırım iddiaları bazı batılı parlamentolar tarafından kabul edilmiştir. Bir geçek vardır ki, Türkiye ile ilişkilerini ve özellikle ekonomik ilişkilerini bozmak istemeyen batılı hükümetler bu iddiaları dillendirmekten kaçınmaktadırlar. Sözde Ermeni soykırım iddiaları ile ilgili olarak Türkiye ve Ermenistan'dan çeşitli bilim adamlarının katıldığı ve belli periyotlarla toplanan bir çalışma grubu oluşturulmuştu. Bu çalışma grubu karşılıklı iddiaları tartıştılar ve belge değişimi yapılması kararı aldılar. Taraflar arasında 100'er adet belge değişimi yapıldı. Fakat Ermeni tarafı belge değişimi konusunda ve değişimi yapılan belgelerin müzakeresi konusunda isteksiz davrandı ve bu çalışma grubu da çalışmalarına son erdi. Bu konuda Türkiye'nin resmî politikası şudur: Tarihte bir soykırım olmamıştır ve Ermeni iddiaları asılsızdır. Bu iddiaları kanıtlamak için belgeler ortaya çıksın ve tarihçiler karar versin.

Türkiye Ermenistan'a karşı bir politika oluştururken özellikle şu konulara dikkat etmelidir. Öncelikle Ermeni devletinin varlık gerekçesi Dağlık Karabağ sorunudur. Diasporanın varlık gerekçesi ise sözde Ermeni soykırım iddialarıdır. Şu anda Erivan yönetimine Serj Sarkisyan yönetimindeki Dağlık Karabağ Ermenileri hâkimdir. Bunun dışında Ermenistan'da ekonomik refah, demokrasi ve siyasi özgürlükler isteyen Ermeniler de mevcuttur. Bu Ermeniler özellikle merkezden uzak yerlerde ve yoğunlukla Gümrü de yaşamaktadırlar. Türkiye sınırlarını kapayarak Ermenistan'a ağır bir ekonomik bunalım yaşatmaktadır. Fakat bunun tersini de düşünmeli Ermenistan'ı ekonomik olarak kendine bağlamalı ve istediği zaman da ekonomik ilişkileri kesmelidir. Bu durumda ekonomik ambargonun etkisi daha da artacak ve Ermeni halkından Erivan yönetimine baskı yoğunlaşacaktır. Ermenistan'la kurulacak ekonomik ilişkiler Kars, Erzurum, Ağrı ve Iğdır gibi illerimizde de ekonomik canlılık yaratacaktır. Sınırlarını Ermenistan'a açan Türkiye uluslararası platformlarda manevra alanı da kazanacaktır.

Ermenistan'la ilgili olarak dikkat edilmesi gereken diğer bir konuda Türkiye sınırında bulunan ve çevreye büyük zararlar veren Metsamor Nükleer Santrali'dir. Bu santralin kapatılması için uluslararası platformlarda ve özellikle Avrupa Konseyi'nde Ermenistan üzerinde baskı oluşturulmalıdır.

Azerbaycan Türkiye'nin Asya'daki köprübaşısıdır. Türkiye'nin Asya derinlikli politika ve stratejileri açısından Azerbaycan büyük önem taşımaktadır. Azerbaycan'ın bağımsızlığının pekiştirilmesi, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin bağımsızlığı açısından da önem taşımaktadır. Türkiye Merkezî Avrasya'ya Azerbaycan üzerinden ulaşmaktadır. Merkezî Avrasya siyasi, askerî, ekonomik ve sosyo-kültürel açıdan Türkiye için önemli bir manevra alanı sağlamaktadır. Bu nedenle Türk Dünyasına yönelik açılımlarda nostaljik söylemlerin ötesine geçilmeli ve pragmatik politikalar üretilmelidir.

Azerbaycan ile olan ilişkilerde, Bakü'nün Dağlık Karabağ konusundaki haklı davası desteklenmelidir. Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü açısından Dağlık

Karabağ sorununun çözümü için BM ve AGİT çabaları desteklenmeli ve sorunun barış yoluyla çözülmesi sağlanmalıdır. Dağlık Karabağ sorununun çözümü açısından Türkiye birkaç adım ötesini görebilmelidir. Azerbaycan'da İlham Aliyev sonrası kim iktidara gelecek? Erivan'da iktidarı elinde bulunduran Dağlık Karabağ kökenli Serj Sarkisyan'ın yerini kim alacak? Müteakip dönemlerde Ankara Azerbaycan'da ve Ermenistan'da kimi destekleyecek? Kısa, orta ve uzun vadede bu süreç nasıl yönlendirilecek? Hem bölge-içi hem de bölge-dışı aktörlerle çatışma ve uzlaşma alanları neler olacak? Bu soruların yanıtları önem taşımaktadır.

Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinde başta askerî konular olmak üzere ekonomik ve sosyo-kültürel alanlarda ilişkiler artarak devam etmektedir. Azerbaycan ordusunun eğitilmesi ve teçhiz edilmesinde Türkiye ABD ile ortak hareket etmektedir. Azerbaycan'ın NATO ile olan ilişkileri Türkiye tarafından desteklenmektedir. Azerbaycan ordusunun NATO standartlarına ulaştırılması ve bir an önce NATO'ya üyeliği konusunda Ankara kararlı tutumunu devam ettirmektedir.

Askerî alandaki olumlu gelişmelere rağmen, ekonomik alandaki veriler beklentilerin çok gerisinde kalmaktadır. Azerbaycan ithalatında Türkiye 5. sırada yer almakta, Türkiye'nin ithalatında ise Azerbaycan AB ülkeleri, Rusya Federasyonu ve Ukrayna'dan sonra gelmektedir. Türkiye özellikle enerji konusundaki yatırımlara imkânları dahilinde katılmaktadır. Azerbaycan petrolünün işletilmesi için oluşturulan konsorsiyumda Türkiye %6.75'lik bir paya sahip bulunmaktadır. Telekomünikasyon ve inşaat sektörleri açısından Azerbaycan Türk iş adamları için yatırım imkânları sunmaktadır. Azerbaycan'ın ekonomik alt yapısı serbest piyasa koşullarına adapte edildikçe karşılıklı ticaret hacminin daha da artacağını değerlendirmekteyiz. Azerbaycan'ın bağımsızlığının ardından Türk iş adamlarının plansız ve programsız bölgeye açılmaları Azerbaycan'da bir güven sorunu da yaratmıştır. İlerleyen yıllarda daha planlı ve programlı hareket edildikçe bu güven bunalımı aşılmıştır.

Bölgeye yönelik ekonomik açılımlarda Türkiye'nin bu hatayı bir daha tekrarlamaması gerekmektedir. Bu nedenle ekonomik politikalarda bu konu göz önüne alınmalıdır.

Gürcistan'la olan ilişkilerde de siyasi ve askerî unsurlar ön plana çıkmaktadır. Ekonomik ilişkiler mevcut olmakla birlikte istenilen seviyede değildir. Fakat son 10 yılda iki ülke arasındaki ticaretin ciddi bir şekilde arttığı görülmektedir. Türkiye Gürcistan ordusunun eğitilmesi ve teçhiz edilmesinde aktif rol üstlenmekte ve ABD ile işbirliği yapmaktadır. Gürcistan'ın ülke güvenliğinin sağlanması, sınırlarının korunması ve ülke bütünlüğünün temin edilmesi açısından yapılan bu askerî yardım önem kazanmaktadır. Türkiye özellikle Gürcistan'ın bağımsızlığından buyana ülke içinde yaşadığı parçalanmış durumunu düzeltmesi için askerî ve siyasi destek vermektedir. Ülke içindeki Abhazya ve Güney Osetya sorunlarının çözümü için BM ve AGİT çabalarını desteklemektedir.

Türkiye'nin genel enerji politikası, Bakü-Tiflis-Ceyhan ham petrol boru hattı projesi nedeniyle başta ABD olmak üzere Batı dünyası ile uyumlu gözükmektedir. Bu nedenle Gürcistan-Azerbaycan ekseninin istikrarı ve güvenliği önem kazanmaktadır. Hazar Denizi'nin statüsü konusunda Türkiye Azerbaycan ve Kazakistan tezini desteklemekte ve Hazar'ın bir deniz olduğu ve millî sektörlere bölünmesi gerektiğini savunmaktadır. Türkiye hem enerji koridorları projeleri ile hem de AB'nin finanse ettiği ulaşım projeleri ile jeostratejik değerini arttırmaktadır. Bu gelişmeler Türkiye'ye politik, ekonomik ve askerî bir güç kazandırmaktadır. Türkiye sahip olduğu bu konumu ile AB açısından da önemini arttırmaktadır. Bir güç merkezi olma düşüncesinde olan Avrupalı liderler jeopolitik gelecekleri açısından Türkiye'yi yanlarında görmek istemektedirler. Ama bunun nasıl olacağı konusu en önemli sorunu oluşturmaktadır.

5. Sonuç: Kafkasya'ya Yönelik Dış Politika Önerileri

Sahip olduğu coğrafi konumu ve bu konumun bir sonucu olarak içinde bulunulan jeopolitik durumu iyi değerlendiren Türkiye bölgesinde geniş bir manevra alanı sağlayacak ve bölgesel bir güç olacaktır. Bu kapsamda diğer bölgeler gibi Kafkasya da Türkiye açısından önemlidir ve Türkiye bölgeye yönelik oluşturacağı politika ve stratejilerde şu hususları dikkate almalıdır.

1. Türkiye bölgeyi iyi tanımalıdır. Bölgenin karmaşık etnik yapısı objektif bir şekilde analiz edilmelidir.

2. İnanç sistemleri açısından da bölgenin yapısı iyi bilinmelidir. Hem bölge-içi dinamiklerin kavranması hem de bölge-dışı aktörlerin politikaları açısından bu yapı doğru bir şekilde analiz edilmelidir.

3. Bölge sorunlarının çözümünde BM ve AGİT gibi uluslararası kuruluşların çabalarına katkı sağlamalı, bu süreçler içinde aktif şekilde yer almalı ve kendisi de inisiyatifler oluşturabilmelidir.

4. Bölgede kalıcı etkiler bırakabilmek açısından Türkiye bölgeye askerî ve siyasi yatırımların ötesinde ekonomik ve sosyo-kültürel yatırımlar da yapmalıdır.

5. Balkan İstikrar Paktı benzeri bir yapının Güney Kafkasya'da da kurulması ve Türkiye'nin bu süreçte ön alması Türkiye'nin bölgesel stratejileri açısından büyük önem taşımaktadır.

6. Bölgede aktif şekilde yer alan üç tane bölge-içi ve beş tane de bölge dışı aktör bulunmaktadır. Türkiye bölgede AB ile ortak hareket etmekte, ABD ile de işbirliği yapmaktadır. Türkiye bu durumda bölgede Rusya Federasyonu ve İran'ı karşısına almış gibi görünmektedir. Güney Kafkasya'da kalıcı bir istikrarın sağlanması açısından bu iki aktörle de işbirliği yapılması gerekmektedir. Bu nedenle Türkiye bu iki aktörle bölgede işbirliği yapma yollarını aramalı ve iki taraf arasında birleştirici olmalıdır. Bu çaba Türkiye'nin bölgedeki önemini daha da arttıracaktır.

7. Ekonomik olarak bölgeye açılabilme açısından özellikle AB'nin finanse ettiği projelere destek verilmelidir. Ulaşım sektörlerini kapsayan bu projeler içinde yer almak Türkiye ekonomisine önemli katkılar sağlayacaktır. Ulaşım sektörleri ile ilgili AB projeleri ile uyumlu yeni yeni projeler geliştirilmeli ve girişimlerde bulunulmalıdır. Nitekim bu projelerin finansmanını AB yapacaktır.

8. Türkiye'nin TRT-INT ve TRT-AVRASYA vasıtasıyla bölgeye yaptığı yayınlar sosyo-kültürel açıdan olumlu sonuçlar vermekle birlikte istenilen seviyede değildir. Bölgeye yapılan yayınların istenilen sonuçları sağlayacak şekilde yeniden gözden geçirilmesi ve bir misyon değişikliğine gidilmesi önem taşımaktadır. Bazı özel kanalların da bölgeye yayın yaptığı bilinmektedir. Bu yayınları yapan özel kuruluşların da hangi misyonu yerine getirdiklerinin bilincinde olması gerekmektedir.

9. Gürcistan'da Türkçe yabancı dil olarak okutulmaktadır. Bu ülkeye özellikle öğretmenlerin yollanması ve Gürcistan'dan da öğrencilerin getirilmesi uzun vadede olumlu sonuçlar doğuracaktır. Yine Azerbaycan'la üniversiteler arası karşılıklı öğretim üyesi değişiminin yapılması ve öğrencilerin getirilmesi yönündeki politikaların devamı önem taşımaktadır. Bu konuda dikkat edilmesi gereken konu ise; gelen öğretmen ve öğrencilerin Türkiye'de farklı amaçlar taşıyan grupların etkisi altında kalmamasıdır. Yine bölgeye gidecek öğretmen ve öğrencilerin üsleneceği misyonu çok iyi kavraması gerekmektedir.

10. Türkiye'nin güvenliği açısından Güney Kafkasya'daki Rus askerî üslerinin bölgeden çekilmesi önem taşımaktadır. Türkiye Moskova ile olan ilişkilerine de dikkat ederek, AGİT çerçevesinde bu üslerin bölgeden çekilmesini sağlayacak girişimlerde bulunabilir veya bu yöndeki çabaları aktif şekilde destekleyebilir. Nitekim geçmişte (1999 İstanbul AGİT Zirvesi) bu yöndeki politikalar kısmen olumlu sonuçlar vermiştir.

Türkiye ulusal güvenliğini ancak çevresinde bir barış kuşağı oluşturarak sağlayabilir. Komşuları ile iyi ilişkileri bulunmayan bir Türkiye'nin güvenli bir

ülke olduğunu söyleyemeyiz. 21. yüzyılda güvenlik sadece askerî anlamlar taşıyan bir kelime olmaktan çıkmıştır. Güvenlik askerî olmanın dışında ekonomik, siyasi, sosyo-kültürel, bilimsel-teknolojik anlamlar da kazanmıştır. Türkiye kendi ulusal güvenliği için çevresinde güven ve istikrar sağlamak zorundadır. Bunun için de çevresindeki ülkelerin ekonomik olarak refah ve siyasi açıdan da istikrar içinde olmasını önemsemelidir. Türkiye Güney Kafkasya ile olan ilişkilerini bu açıdan görmeli ve değerlendirmelidir. Bu düşünce ile bölgedeki jeopolitik değişimleri yakından takip etmeli ve yönlendirebilmelidir. Bu yolda önemli adımlar atılmış olmakla birlikte yapılacak birçok çalışmanın bulunduğu da gözden uzak tutulmamalıdır.